
ATTILA'NIN SİYASİ HAYATI, ŞAHSİYETİ VE KARAKTERİ

Attila's Political Life, Personality and Character

Ahmet YILMAZ*

Özet

Bu çalışma, Hun İmparatoru *Attila'nın Siyasi Hayatı Şahsiyeti ve Karakter Özelliklerini* anlatan bir çalışmadır. Bu konu başlıklar halinde anlatılmıştır. Ayrıca çalışmayı daha kapsamlı hale getirmek için olaylar kronolojik perspektif göz önünde bulundurularak aktarılmıştır. İlk olarak Hun İmparatorluğu'nun kuruluş efsanesinden başlayarak Attila'nın tarih sahnesindeki ilk izleri ve sonraki siyasi süreç alt başlıklar halinde anlatılmıştır. Dolayısıyla alt başlıklarda Attila'nın Doğu Roma ve Batı Roma ile girdiği siyasi ilişkiler ve yaptığı savaşlar sonunda imzalanan antlaşmalar açık bir şekilde ifade edilmiştir. Başka bir ifade Attila'nın liderliği ve karakter yapısı ele alınmıştır. Attila'nın özellikleri objektif bir bakış açısıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca alt başlıklarda, Attila'yı tanıyan Balkan toplumları tarafından örnek gösterilen Attila'nın, liderlik özelliği ve karakter yapısının karşılaştığı olaylar karşısındaki tutumunu nasıl etkilediği anlatılmıştır. Tüm bunlarla birlikte bu çalışma her iki bölümü ile Attila'nın dehasını kullanarak tarih sahnesinde attığı başarılı adımları göstermek ve bu adımların ardındaki sır perdesini aralamak üzere hazırlanmış bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Attila, Hun, Roma, Balkan Seferi

Abstract

This study aims to describe, Hun Emperor Attila's politic personality and character attributes. The issue expressed under titles. To provide a more comprehensive study, chronological perspective considered. Beginning the founding myths of the Hun Empire, first traces of Attila in his period and following political process described as subheadings. Attila's political relations and agreements signed at the end of his wars with East Rome and West Rome Empires were expressed explicitly. In second part, Attila's leadership and character attributes were discussed and Attila's qualifications studied with an objective perspective. Besides, Attila's leadership and character impressed by his recognizant Balkan societies described and also

---

* Arş. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Anabilim Dalı.

dealt his attitude towards the events he faced. Both parts of this study targets to demonstrate successful steps taken by Attila's genius in his period and clarify the mysteries behind his implementations.

Key words: Attila, Hun, Rome, Balkan Expedition

Hun İmparatorluğunun Tarih Sahnesine Çıkışı ve Mücadeleleri

IV. yüzyılda Doğu Avrupa önlerinde görülmeleriyle dikkatleri çeken, ani hareketleri yüksek dağlardan esen kasırgaya benzetilen Hunların tarihsel kökeni klasik ve modern devir vakayiname yazarlarını uzun bir süre meşgul etmiştir. Öncelikle Klasik, Bizans, Latin ve Ermeni tarihçileri Hunları (*Theodoretos, Sidonius, Priskos* gibi birçok tarihçi) “İskit” olarak tanımlarken; Suriye kaynakları, bazen “Ostrogotlar” adı altın tanımlamış; daha sonra Grek ve Latin kaynakları ise, kendilerinden olmayan ya da Grek kültürünü paylaşmayanları “Barbar” olarak nitelendirmiş ve özellikle bu ifadeyi de İskit adı altında kullanmışlardır¹. Tüm bunlarla birlikte Herodotos’a,² kayıtlı metinler İskitleri barbar göstererek, onları Eskiçağ toplumlarının felaketi saydıkları gibi, menşelerine dair efsaneler de oluşturmuşlardır³. Bu efsanelerle birlikte Hunlar’ın isimleri antik belgelerde hiç geçmese de, genellikle Maeotik bataklıklarının arkasında donmuş halde bulunan okyanusun yanındaki bölge de yaşadıkları belirtilmiş; ayrıca burada vahşetin her türlüşünü işledikleri ifade edilmiştir. Diğer taraftan bu konuyla ilgilenen vakayiname yazarı Ammianus ise,⁴ Hunlar’ın kökenini Asya’nın derinliklerin de aramaya kalkışmamıştır. Ayrıca onları vahşet konusunda çok uzun zaman önce yaşamış olan diğer barbarlar ile de kıyaslamamıştır. Nitekim Ammianus, Romalı olmayanların (yani barbarların), Romalıların erdemlerine sahip olamayacağı felsefesinden hareketle böylesine bir görüşe varmış olmalıdır. Çünkü Ammianus Marcellinus Tarihi’ni tamamladığı IV. yüzyılın

¹ Turhan Kaçar, “Attila ve Hunlara Yaklaşımlar”, *Virgül Dergisi*, sayı 109, İstanbul, 2007, s. 20-22. Barbar ifadesi Yunanlılardan Romalılara kalmış kolektif bir mirastır.

² M. Ö. 484-420 yıllarında yaşayarak Atina-Pers Savaşları’nı kaleme alan ünlü Yunanlı bir tarihçidir.

³ Ali Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 2001, s. 9-10.

⁴ Latince yazında Avrupa Hunları üzerine ilk kapsamlı değerlendirme, eserini M. S. 390’lı yılların başında tamamlayan geç antikçağın son büyük Roma tarihçisi Antakyalı Ammianus Marcellinus’a aittir. Entelektüel bir Roma askeri olan Ammianus, Hunları tanımamasına rağmen Gotlardan duydukları ile eleştiren bir kişidir.

son 10 yılında, Hun'lar daha yeni yeni Roma coğrafyasında görünüyordular. Dolayısıyla Hunlar hakkında detaylı bir etnografik bilgiye sahip olması olası görünmemektedir⁵. Onun için Hunlar'ın hikâyesi Doğu Avrupada, Azov Denizi'nin kuzeyinde veya kuzey doğusun da başlamış ve kuzey okyanusunun yanında bulunan bölgeye yerleşmeleri ile devam etmiştir. Bununla birlikte Ammianus, Hunlar'ın, yurtlarını neden terk ettikleri konusunda herhangi bir yorum getirmemiştir⁶.

Bir diğer önemli vakayiname yazarı Eunapius ise, Hunlar'ın ilk ortaya çıkış hikâyesini şöyle anlatmıştır; Gotlar ve Hunlar birbirlerinin varlıklarından haberdar olmadan uzun süre konum olarak yan yana bulunan bölgeler de yaşamışlardır. Ancak önemli bir konumda bulunan Kerch Boğazı onları ayırmaktaydı. Bu nedenle birbirlerinden haberdar olamayan her iki millet de ufkun ötesinde hayat olmadığını düşünüyorlardı. Fakat bir gün atsineği tarafından ısırılan Hunlara ait bir buzağı bataklık sularını aşmış karşı kıyıya geçmiştir. Çoban'da buzağıyı takip ederek karşı kıyıya geçmiş ve bu vesileyle önceleri varlığını düşünmedikleri bir diyar keşfetmiştir. Bunun üzerine çoban kendi diyarına dönerek, keşfettiği dünyayı kendi toplumuna anlatmıştır. Eunapius, hikâyenin bir başka anlatımında da buzağı yerine geyiğin olduğunu belirtmiştir. Bu hayvan buzağı da, geyik de olabilir bu konu tam olarak bilinmese de daha önce haberdar olmadıkları bir yer keşfetmişlerdir. Ayrıca Eunapius'un bu hikâyelerinden de anlaşılacağı üzere yazar Hunlar'ın Avrupa'yı fethetmek için yola çıktıkları sırada hangi ülkede yaşadığına veya kökenlerinin ne olduğuna dair net bir bilgi veremeyeceğini söylemiştir⁷. Hunlara dair bu hikâye ile ilgili olarak *Sozomen*, *Zosimus*, *Priskos* ve *Jordanes* gibi vakayiname yazarları da benzer tespitler yaparak aynı düşüncüyü beyan etmişlerdir.

Diğer taraftan Avrupa Hunları'nın batıya göçleri, Asya Hunları'nın Orta Asya'daki hâkimiyetlerini kaybetmeleri sonucu gerçekleşmiştir. Batı'ya doğru göç eden Hun'lar hakkında, yaklaşık olarak M. S. 170 yılından Alania'nın fethine kadar (M. S. 355-365 yılları), gerek batı gerekse doğu kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır⁸. Muhtemelen Hunlar M. S. II. yüzyıl da aşağı Volga Nehri kenarındaki bölgelere yerleşmiş olmalıdır.

⁵ Kaçar, *a.g.m.*, s. 21.

⁶ Elizabeth A. Thompson, *Hunlar*, çev. M. Sibel Dinçel, BRC Basım, Ankara, 2001, s. 31.

⁷ Thompson, *Hunlar*, s. 32-33.

⁸ Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s. 21.

Hunlar burada M. Ö. III. yüzyıldan sonra Karadeniz'in kuzeyindeki Volga ve Dinyester Nehir'lerinin arasında kalan bozkırlara gelerek, İskitlerin yerini alan Sarmatlar ile ilişki kuracaklardır. Hicreti kendilerine görev edinen Hunlar, İskandinavya'dan inerek, Dinyester Nehri'nin batısına yerleşen Gotlarla da komşu olacaklardır. Ayrıca Hunların, M. S. 374-375 tarihlerinde Balamir ya da Balamber adındaki bir önderin yönetiminde Don ve Dinyester Nehri'ni aşarak Germen olan Vizigotlara, Ostrogotlara ve paleo-Asyalı olan Alanlara saldırdıkları; dönemin Avrupalıları karşısında üstün teknik ve beceriye sahip olan Hunlar'ın bu bölgedeki toplulukları püskürttükleri kaynaklar tarafından doğrulanmıştır⁹. Bununla birlikte üç guruba ayrılmış olan Hunlar, Uldız ve Muncuk'un saltanat sürdürdüğü dönemlerde kaçmayanları-kaçamayanları bir araya toplamışlardır. Nitekim böyle bir gücü elinde bulunduran Hunlar, Ural Ovaları ile Karpatların rakipsiz efendileri olmuşlardır¹⁰.

Hun-Doğu Roma İlişkileri: İlk Mücadeleler

Tarihte siyasi birlikten yoksun toplumların kendinden güçlü ve sosyal yönden daha üstün olanlarının egemenliğine kolayca girdiğini kaynaklarda görmek mümkündür. Himaye edilen toplumlar, tabi oldukları asimilasyon politikasıyla geride belirli belirsiz kalıntılar bırakarak dönüşüme uğramışlardır. Bu dönüşüm genelde dönüştüren-dönüşen ya da himaye eden-himaye edilen şeklinde gerçekleştiğinden toplumların bu politikalarından kurtulmaları oldukça güçtür. Ayrıca bu toplumlar siyasi birlikten yoksun, kent beylikleri, konfederasyon ya da küçük, bağımsız gruplar şeklinde örgütlenmişler ise, yukarıda bahsettiğimiz dönüşümün önemli bir bölümünü tamamlamış durumundadırlar¹¹. İşte Hun İmparatorluğu ve Doğu Roma arasında benzer bir ilişki söz konusuydu. Hunlar, siyasi birliğini sağladıktan sonra himaye eden ve hükmeden sıfatıyla Avrupa tarih sahnesinde yerini almıştır. Nitekim Rua'nın son zamanlarında, yaklaşık olarak 10 yıl kadar sakin bir şekilde devam eden, Hun-Doğu Roma ilişkileri giderek bozulmaya başlamıştır. Geleneksel Bizans politikası gereği Doğu Romalılar, Hunların arkasından müttefikler aramaya başladılar. Bu nedenle Romalılar, Tuna

⁹ Ali Ahmetbeyoğlu, "Attila ve Batı Hunları", *Osmanlı Mecmuası Dergisi*, sayı 10, İstanbul, 2014, s. 40-48.

¹⁰ Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi Pasifikten Akdenize 2000 Yıl*, çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan Özcan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 70.

¹¹ Salih Soslu, *Hellenistik Dönem Kapadokya Krallığı'nın Siyasi Tarihi*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2014, s. 41.

boyalarında oturan *Amilsurlar*, *İtamarlar*, *Tonosurlar*, *Boisvler* ve diğer kavimleri Hunlara karşı isyana teşvik ettiler. Bunun üzerine Rua Romalılar ile Hunlar arasında diplomatik faaliyetlerde tecrübeli elçisi Elsa'yı bu teşebbüslerden vazgeçmeleri ve kendilerine sığınan Hunları iade etmelerini yoksa savaş açacağını söylemesi için İstanbul'a gönderdi. Çok geçmeden kendiside ordusuyla birlikte Tuna ve Trakya tarafına doğru hareket etti. Doğu Roma ise, Rua'yı savaş teşebbüsünden vazgeçirmek için ülkesine geri dönmekte olan Elsa ile birlikte kendi arkadaşı Singiluchus'u gönderdi. Daha sonra hazineden sorumlu Epigenes'i de elçiye dahil ederek kendileri de yola çıktılar. Rua'nın, Romalılar ile barış yapmaya hazırlandığı sıra da vefat etmesi Hun yönetimini ağabeyi Bleda ile Attila'nın üstlenmesine neden oldu. Rua öldükten sonra geride iki kardeşi bulunuyordu. Bunlar Attila'nın amcaları Aybars ve Oktar' idi. Aybars doğu kanadı lideri; Oktar ise, batı kanadı, *eliği* yani lideriydi. Attila'nın bir de ağabeyi Bleda vardı. Onunla ilgili anlatılanlarda ısrarla Bleda'nın Attila tarafından öldürüldüğü söyleniyorsa da bu idealerin gerçeği yansıtmadığı kaynaklar tarafından tespit edilmiştir. Bleda, Attila'nın yardımcısı sıfatı ile 11 yıl görev yaptıktan sonra eceli ile ölmüştür. Diğer taraftan Attila, yaşı küçük olmasına rağmen liderlik vasıfları ağır basan bir kişiydi. Bu sebeple yönetimde yegâne yetki Attila'ya geçmiştir. Rua zamanında başlayan Doğu Roma ile barış görüşmeleri, onun ölümü üzerine Attila tarafından farklı bir boyut kazandırılmamış aynı şekilde devam ettirilerek neticelendirilmiştir. Nitekim vakit kaybetmeden yola çıkan Attila, Morova (Arnavutluk ve Dalmaçya sahası) ve Tuna'nın birleştiği yerde, Tuna'nın diğer kıyısın da kurulmuş olan Bizans surları karşısında kurulmuş olan Margus bugünkü (Orasje-Dobruca) şehrinde, bütün halkın gözleri önünde at üzerinde olduğu halde isteklerini elçi Plinthas başkanlığındaki Doğu Roma heyetine kabul ettirmiştir¹². M. S. 434 yılında *Margus Barışı* olarak bilinen antlaşmanın maddeleri şunlardır¹³.

- 1- Esir edilmiş Romalılarla ve daha önce Roma'ya kaçmış olan birçoğları ile birlikte, Hunlardan kaçanlar Roma hudutlarına kabul edilmeyecekler.
- 2- Bizans'a sığınan Hunlar derhal iade edilecek.
- 3- Evvelce Bizans'ın verdiği 300 altın libre vergi 700 libre altına çıkarılacak (50.500 solidus)¹⁴.

¹²Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s. 60-61.

¹³Ahmetbeyoğlu, "Attila ve Batı Hunları", s. 43.

¹⁴ Necati Kotan, *Attila*, Kemal Matbaası, Adana, 1976, s. 9.

- 4- Bizans, Hunların dostu ile dost düşmanı ile düşman olacak.
- 5- Ticaret yapmak için eşit şartlarda bir araya gelinecek.
- 6- Romalılar ve Hunlar emniyet içerisinde olacaklar.
- 7- Yapılan antlaşma devamlı olacak ve bu antlaşmaya riayet edilecek.

Bizans elçileri bu antlaşmanın maddelerinin çok ağır olduğunu söyleyince Attila sert bir şekilde atını sürerken elçilere dönerek şöyle hitap etmiştir;

“Ya kabul edersiniz ya da harp!”

Böylece Attila'nın kararlı ve dik duruşu karşısın da rakipler hep geri adım atmışlardır¹⁵. Ayrıca antlaşmalar genellikle atalardan kalma bir yemin ve din merasimi ile pekiştirilmiştir¹⁶.

Buradan hareketle savaşmaktan çekinmeyen ve gözü kara bir hükümdar olan Attila, düşmanlarını genellikle sözünün dinlenmediği durumlarda ilk tepkinin savaşmak olduğunu belirterek kararlarının yerine getirilmesini istemiştir. Ayrıca Attila'yı bu kararı sebebiyle barbar veya vahşi bir insanmış gibi düşünmek, Ammianus'un kulaktan dolma bilgileriyle hareket eden vakayiname yazarlarının Attila üzerine haksız eleştiri yapmaları tuzağına düşmekle aynı amaca hizmet etmektir. Bu nedenle Attila'nın aldığı bu kararı dönemin koşullarıyla düşünmek daha yerin bir davranıştır.

Diğer taraftan Attila'nın kardeşi Bleda'nın, zevk ve eğlenceye düşkün olması nedeniyle Attila, ağabeyi Bleda'nın ölümüne kadar devletin tüm işlerini yürütmüş ve ağabeyinin ölümü sonrasında devletin tek hâkimi olmuştur¹⁷. Margus Barışı'ndan sonra Attila birçok kavmi itaat altına almış sınırlarını Alpler'e, Ren'e ve Vistül Nehri'ne kadar genişletmiştir. Bu sırada Bulgarlar yok edilmiş ve PannoniaPrima da istila edilmiştir. Bu koşullar sayesinde Rua zamanın da temelleri atılan Hunlar artık neredeyse bir İmparatorluk haline gelmiştir¹⁸.

¹⁵Kotan, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁶ Nazım Tektaş, *Tanrının Askerleri*, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 2006, s. 292.

¹⁷ Cemil Öztürk, *Türk Tarihi ve Kültürü*, Pagem Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 14.

¹⁸ Ahmetbeyoğlu, “Avrupa Hun İmparatorluğu”, s. 68.

Attila Dönemi ve Attila'nın Seferleri

I. Balkan Seferi

*Tanrı'nın Kırbağı Attila*¹⁹ ile savaş denizle balık gibi olduğu halde, yapılan antlaşmalar genelde mucibince sakin durmaktaydı. Öyle ki, Neagoe Doğu Roma ile yapılan savaşı şöyle ifade etmiştir; Fitili ateşleyen Bizans oldu, Hun dinamiti patladı. Karşı taraf adına konuşmak gerekirse, Attila ile savaşıacak halleri ve takatleri yoktu²⁰.

Hun orduları, Margus'un teslim alınmasından sonra Tuna civarındaki bölgelere yürümeye devam ettiler. M. S. 442 yılında Attila, ağabeyi Bleda ile hızlıca Balkanlara doğru sefere başlamıştı. Balkanlar böyle şiddetli ve muhteşem bir Türk hücumuyla ilk defa muhatap oluyordu. Hun baskısı ilerledikçe ilk başta Singidunum (Belgrad) tahrip edildi; sonrasında Sava Nehri geçilerek Sirmium (Mitrovica) ele geçirildi. Bundan sonra Hun orduları Trakya taraflarına hücum ederek, Naissus (Missa) ve buna müteakip de Sardicae (Sofya) şehirlerini tahrip ettiler. Nitekim bütün Balkan Yarımadası'nın yukarı kısımlarını istilaya uğratmışlardır²¹. Neticede Attila ve ağabeyi Bleda, I. Balkan Seferi'ni başarılı bir şekilde sona erdirmişlerdir.

II. Balkan Seferi

M. S. 447 yılına doğru Attila'nın Doğu Roma politikasının daha da sertleştiği görülmektedir. Çünkü I. Balkan Seferi'nden sonra İmparator II. Theodosios,²² Balkan Yarımadasında Hunlara karşı bir müdafaa hattı oluşturma teşebbüsünde bulunmuş ve MagisterOfficorum olan Nomus'u görevlendirerek yeni bir tanzime girişmişti. Diğer taraftan Doğu Roma'nın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar, salgın hastalıklar, büyük İstanbul depremi gibi faktörler sebebiyle Roma perişan bir durumdaydı. Bu durumu göz önünde bulunduran Attila'nın asıl amacı; Doğu Roma'yı kesin bir şekilde hâkimiyeti altına alarak Batı Roma'ya yönelmekti.²³ Mektuplaşmalar ve yapılan görüşmeler sonucunda II. Theodosios, Attila'nın isteklerini geri

¹⁹ John Man, *Tanrı'nın Kırbağı Attila*, çev. İsmail Tulçalı, Nokta Kitap, İstanbul, 2006, s. 291.

²⁰ Manole Neagoe, *Bozkırın Üç Atlısı Attila-Cengiz Han-Timur*, çev. Müstecip Ülküsal, Çatı Kitapları, İstanbul, 2004, s. 46.

²¹ Tektaş, *Tanrının Askerleri*, s. 306.

²² Doğu Roma'da zayıf Arcadius'un yerine geçen kişidir. Bu konuda bakınız. Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 306.

²³ Ahmetbeyoğlu, "Avrupa Hun İmparatorluğu", s. 70.

çevirince Attila ordusuyla Tuna'yı geçti ve birkaç küçük kalenin alınmasından sonra Ratiara'ya saldırdı. Burası jeopolitik konumu gereği, Tuna Nehri'nin kilit bölgesiydi²⁴. Ayrıca Gregory, II. Theodosius'un Attila'ya karşı politikasını şöyle anlatmıştır; II. Theodosius egemenliği sekteye uğramasın diye Attila'ya vergi vermektedir. Ancak şimdiye kadar Attila'ya ödediği vergiler sebebiyle pek çok senatörü üzmüştü. Markianos yönetime gelir gelmez bu uygulamaya son verdi. Bu nedenle Attila Bizans'a saldırmakta tereddüt etti, onun yerine çok büyük alanı talan ederek, hıncını çıkaracağı batıya doğru ilerlemeye koyuldu²⁵. Bu sırada saldırıyı her aşamada daha da güçlendiren Attila, Hun ordusu ile birlikte Nikopolis (Niğbolu), civarındaki Asemus (Osem) kalesini muhasara etti. Hun orduları güneye inerek, burada Sardicae (Sofya)'yi, Philippolis (Filibe)'i zapt ederek Adrinapolis (Edirne)'i kuşattılar. Daha sonra Hun ordusu Durustorum (Silistre)'u, Marcianapolis (Preslav)'i ele geçirdikten sonra İstanbul istikametine yönelerek, Arcadiopolis (Lüleburgaz)'i, Kalipolis (Gelibolu)'i ve Sestos (Akbaş Limanı) şehrini fethettiler²⁶. Artık Hun tehlikesi başkent İstanbul'u tehdit etmekteydi. Doğu Roma, Hunların karşısında tamamen etkisiz kalmıştı²⁷. Prens Aspar komutasındaki güçlerin M. S. 447 yılında Khersonessos (Gelibolu)'ta Hunlara mağlup olması Roma için her şeyin sonu olmuştu. Bunun üzerine İmparatorun doğu ordusundaki senatörü Anatolius vasıtasıyla, Athrya (Büyükçekmece)'de Hunlar ve Doğu Romalılar arasında barış görüşmeleri yapılmıştır. M. S. 447'de *Anatolius Barışı* diye bilinen barış antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma maddelerine gelince; bu maddeler Ahmetbeyoğlu'dan alınmıştır²⁸.

1-Bizans geçmiş vergiler karşılığın da 6000 libre altın Hunlara verecek

2-Hunlara ödenen vergi 2100 altına çıkarılacak.

3-Kaçaklar derhal Hunlara iade edilecek.

²⁴ AliAhmetbeyoğlu, *Türkler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, c. I, İstanbul, 2000, s. 25.

²⁵ Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermet, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 114.

²⁶ Ahmetbeyoğlu, *a.g.e.*, s. 71.

²⁷ Simon Baker, *Eski Roma*, çev. Ekin Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2013, s. 413.

²⁸ Ahmetbeyoğlu, "Attila ve Batı Hunları", s. 45.

4-Romalılar Hun ülkesinden kendilerine kaçanları bir daha kabul etmeyecek.

5-Her Hun firarisi için Doğu Roma'ya 12 altın fidye ödeyecek²⁹.

Doğu Roma üzerindeki etki, Hun ve Attila korkusu ile bu ağır antlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır³⁰. Hunlar ile yapılan savaş ve bu savaş sonunda imzalanan antlaşma, Doğu Roma açısından öyle felaket ve sıkıntı verici bir boyuta ulaşmış ki, açlıktan intihar eden birçok insan canından olmuş, hazine tamamen boşaltılmış³¹ ve tüm para Hunlara teslim edilmiştir.

Avrupa Hun Devleti ve Batı Roma Arasındaki Gelişmeler

Batı Roma uzun zamandan beri Hunlardan destek görüyor ve bunun karşılığı olarak da onlara vergi ödüyordu. Bir nevi Hunlara bağımlı bir şekilde yaşıyorlardı. Bu durumdan memnun olan kesimin yanında memnun olmayanlar da vardı. Memnun olmayanların başında ise, Aetius³² gelmekteydi³³. Aetius, Batı Roma'da muteber bir konuma sahip bir kimseydi. Bu sebeple de üçüncü defa consül olmuştu. Attila'nın gerçekleştirdiği politikalarından rahatsız olan ve bu durumu artık son vermek isteyen Aetius, vatani ve milleti uğruna Attila'yı karşısına alarak, Roma içerisinde gizli bir siyasetle Attila ve Hunlar aleyhine çalışmalar yapmıştı. Nitekim bu çalışmalar neticesinde savaş hazırlıklarına başlayarak, askerlerinin olası bir Hun savaşına hazır olmalarını sağlamıştır³⁴.

Diğer taraftan büyük lider Attila, bu hazırlıklardan ve gelişmeleri yakından takip ediyordu. Öyle ki, güçlü sezisi ve öngörüsü ile Batı Roma'ya saldırı planını tam iki sene gizliden gizliye sürdürmüştü. Nitekim Attila, III. Valentinianus'un³⁵ kız kardeşi Honoria'dan bir zamanlar gelen nişan yüzüğünü kullanmanın zamanı geldiğini düşünmekteydi. Roma'ya karşı

²⁹ Mustafa Baydar, *Attila*, Üstünel Yayın Evi, İstanbul, 1953, s.13.

³⁰ Hüseyin Namık Orkun, *Türk Tarihi*, Akba Kitap Evi, c. II, İstanbul, 1946, s.18.

³¹ Baker, *Eski Roma*, s. 413.

³² Ünlü bir Romalı komutandır. Hakkında bakınız. Turhan Kaçar, *Roma'dan Sonra Akdeniz Dünyası ve Pirienn Tezi*, Doğu Batı Dergisi, sayı 50, Ankara, 2009, s. 169-187.

³³ Kaçar, "Attila ve Hunlara Yaklaşımlar", s. 21.

³⁴ Tektaş, *Tanrının Askerleri*, s. 324

³⁵ Onun döneminde İmparatorluk toprak kaybetti ve Attila, onun için en büyük tehlikedir. Bu konuda bakınız. Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 305.

düşündüğü askeri harekâtı meşrulaştırmak istiyordu.³⁶ Ancak Attila'nın prensibi nezaketsiz savaşa asla müsaade etmezdi. Bu sebeple elçiler göndererek, Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus'tan en kısa zamanda nişanlısını göndermesini ve İmparatorluğun yarısına tekabül eden çeyizin teslim edilmesini istedi³⁷. Bunun üzerine Batı Roma Honaria konusunda Attila'dan kurtulmak için muhtemel damat adaylarını araştırarak, Attila ya mantıklı bir cevap vermek için organize olmaya çalışıyordu. Attila'yı çok iyi tanıyan Batı Roma, sonunda Honoria'yı kuzeni II. Valentinianus³⁸ ile evlendirerek, Attila'ya "evli bir kadın iki kere evlenmez", diye cevap vererek Attila'nın Batı Roma üzerindeki emellerinden vazgeçireceklerini düşünmüşlerdir. Evet, azimli ve hırslı büyük lider Attila, Honaria'dan vazgeçmiştir; ancak asla Batı Roma üzerindeki planlarından vazgeçmemiştir. Dolayısıyla Attila, beklenen sonun er ya da geç geleceğini düşünerek gözünü Batı'ya çevirdi³⁹.

Batı Roma Seferi: İmparator Attila ve III. Valentinianus

150

Attila, M. S. 452 yılında önce Pannonia'ya doğru hareket etti; daha sonra Aetius tarafından az bir kuvvetle müdafaa edilen Julia Alpleri'nin dar boğazlarından geçti. Çeşitli problemler ve sıkıntılar sebebiyle Romalıların sonuncusu Aetius, çok geçmeden Attila'nın ilerlemesi karşısında bir varlık göstermemişti. Bu durumu değerlendiren Attila, bölgedeki yerleri kolaylıkla ele geçirdi⁴⁰. Bu sorunsuz ilerleyiş kontrollü bir şekilde Aquileia⁴¹ şehrinin surlarına kadar devam etti. Bu şehir imparatorluğun doğu sınırlarını müdafaa eder bir konumda yer almaktaydı. Bu nedenle şehir çok iyi korunmaktaydı. İmparator Attila çok geçmeden şehri kuşattı; ancak şehir Hun akınlarına karşı üç ay direnerek, orduda hiç teslim olmayacak hissi uyandırdı. Dolayısıyla bu psikolojik durum, askerin ümidini ve inancını azaltmaktaydı. Bu durumu çok geçmeden fark eden Attila, bazı kaynaklara göre askerlerine şehirden uçup giden bir leyleği göstererek; bu şehir artık bir leyleği bile koruyamaz, biz bu

³⁶ Ali Ahmetbeyoğlu, Attila'nın Sarayın da Bir Romalı Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları, Yeditepe Yayınları, İstanbul,2014,s.121

³⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2003, s. 80

³⁸ FikMeijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, Homer Kitapevi, İstanbul, 2006, s. 148.

³⁹ Tektaş, *Tanrının Askerleri*, s. 326

⁴⁰ Kaçar, "Attila ve Hunlara Yaklaşımlar", s. 21.

⁴¹ Adriyatik Denizi'nin kuzey kıyısında bulunan bir kenttir. Bu konuda bakınız. Meijer,*a.g.e.*,s. 154.

savaşı kazanacağız, diyerek askerleri üzerinde oluşan olumsuz havayı çok çekmeden dağıtmıştır. Nitekim bu eylem yaklaşık üç aydır kuşatılan şehrin ele geçirilmesini sağlamıştır. Şehir düştükten sonra Attila, İtalya'ya girmiştir. Altinum, Padua ve Concordia gibi şehirleri ele geçirdikten sonra ordusu birlikte rotasını Vicentia, Verona, Brexia, Pergamo ve Milano gibi şehirlere çevirmiştir. Bu şehirlerden kendisine kapılarını gönüllü olarak açmayan şehirleri ateşe vermiştir. Bu nedenle çoğu şehir teslim olmayı tercih etmiştir⁴². Attila'nın bu politikası daha öncede bahsedildiği gibi, “Ya kabul edersiniz ya da harp!”, söyleminin gelişen olaylar üzerinde önemli bir etkisi olduğunun göstergesidir.

Attila kanadında bu gelişmeler yaşanırken, tehlikenin gittikçe arttığına şahit olan Batı Roma, çok geçmeden çağdaşı Doğu Roma'dan yardım istedi. Nitekim Attila ile daha önce karşılaşan tecrübeli Doğu Roma ile yapılan görüşmeler sonucunda, Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus senatoyu toplama kararı aldı⁴³. Dolayısıyla alınan senato kararıyla M. S. 450 yılında konsülü ve gözde senatörlerinden Avienus önderliğinde, Roma şehirlerinin valisi Trigetius ve Papa I. Leo Attila'ya elçi olarak gönderildi⁴⁴. Elçiler Attila ile görüşerek, barış istediler ve sonunda istediklerini elde ettiler. Hıristiyanlık âleminin en büyük ruhani şahsiyeti Papa Attila'nın yanına gitmeden önce özel merasimlerde giyilen özel merasim elbisesini giymiş ve büyük imparatorun huzuruna öyle çıkmıştı. Kaçar'a göre; Attila, Roma topraklarına tekrar girdiği zaman, Ravenna önlerinde Papa I. Leo tarafından karşılanmıştır⁴⁵. Bu konu üzerinde iki farklı düşünce tespit edilmesine rağmen tek yegâne gelişme Attila'nın Papa I. Leo tarafından karşılanması ve hâkimiyetinin tüm Roma dünyasına kanıtlamış olmasıdır. Tüm bu gelişmelerden sonra Romalılar getirdikleri esirleri Hunlar'a teslim ettiler. Attila'ya hâkimiyetinin göstergesi olarak bol miktarda altın verildi. Daha sonra Attila egemenliğini pekiştirip Roma'dan ayrıldı. Büyük lider Attila, Doğu Roma seferine hazırlandığı ve önündeki tek güç Sasaniler⁴⁶ üzerine büyük bir hareket hazırlığı esnada ya da

⁴²Kaçar, “Attila ve Hunlara Yaklaşımlar”, s. 21.

⁴³Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 305.

⁴⁴Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s. 103-104; Meijer, *a.g.e.s.* 157.

⁴⁵Kaçar, *a.g.e.*, s. 21.

⁴⁶M. S. 3. yy'ın ilk yarısı ile M. S. 7. yy'ın ilk yarısı arasında Pers İmparatorluğu'nun varisi olduğunu iddia eden ve konum itibarıyla İran coğrafyasında bulunan devlet. Hakkında bakınız. Turhan Kaçar, “Anadolu'da Sasaniler ve Romalılar, M. S. 226-263: Emperyal İdeoloji ve Kriz”, *Tarih Dergisi*, sayı 47, İstanbul, 2009.

M. S. 453 yılında evliliğinin ilk gecesinde ağzından ve burnundan kanlar boşalarak ölmüştür⁴⁷.

Attila Kimdir, Liderlik Özellikleri Nelerdir, Karakteristik Yapısı ve Toplumdaki Yeri Nasıldır?

Attila İsmi'nin Manası

Yaşadıkları dönem de iz bırakan liderler tarihin her döneminde toplumlar tarafından beğeni kazanmıştır. Bu kahramanlar dil, din ve ırk ayrımı gözetilmeden farklı toplumlarca her zaman örnek alınmıştır. Örneğin Batı, Caesar, İskender ve Arthur'un kahramanlık söyleşileri ve karakteristik özellikleri üzerine yoğunlaşırken; Doğu da ise, Attila, Cengiz Han ve Fatih üzerine benzer çalışmalar yapılmıştır⁴⁸. Bu kahramanların kimisi olağanüstü mücadele kabiliyeti ile savaş kazanırken; Attila ise, zekâsı ve gücünü aynı doğrultuda kullanarak günümüz Avrupa'sının şekillenmesini sağlamıştır. İşte bu son yargı Attila'nın, farklı toplumlarca benimsenmesinin en büyük tecellisi olmuştur. Ayrıca tarihsel bağ olarak Attila ile akrabalık kurmaktan son derece onur duymamıza rağmen, Attila üzerine evrensel standartlarda bir şeyler yazdığımızı ve yaptığımızı söylemek oldukça güçtür.

152

Attila'nın karakteristik özellikleri ve yapısını anlatmanın ilk kuralı şüphesiz bu kahramanın isminin taşıdığı anlamlardır. Attila kelimesi Türkçe de "Ata", demektir. Gotça'da ise, "cık" anlamına gelip "Atacık" anlamına gelir⁴⁹. Ayrıca Attila kelimesi "itil, atıl, idil" yani Volga anlamına gelmektedir. Bu yargıyla birlikte Attila'nın Volga kıyılarında doğduğu işaret edilmiş olabilir. Diğer taraftan Attila kelimesi Macarca "Atzel" demektir. Yani "Çelik" anlamına gelmektedir. Yani sıra Attila kelimesi "Atalmak" mastarlarından doğmuştur. AbuşkaLügatı "Atalmak" hakkında şunları yazmaktadır. "Ataldı, adlandı ve namdar oldu", yani Meşhur ünlü anlamlarına gelmektedir. Ayrıca Attila kelimesinin "Atlığa" kelimesinden türetildiği düşünülmektedir⁵⁰. Bu ifadelerden hareketle kahramanların isimleri incelendiği zaman önemli özellikleri de beraberinde görürüz. Burada önemli husus şudur ki; kişi ismine göre değil de, isim kişinin vasfına ve niteliğine göre değer kazanarak övücü ve yüceltici manalara mecbur kalır.

⁴⁷Ahmetbeyoğlu, *a.g.e.*, s. 103-104;Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 157.

⁴⁸Kaçar, "Attila ve Hunlara Yaklaşımlar", s. 20.

⁴⁹Baydar, *Attila*, s. 10.

⁵⁰Kotan, *Attila*, s. 11.

Attila'nın Soy ve Attila'nın Doğumu

Attila'nın soyu ve sülalesine bakıldığında; babası Mundzuk, onun babası; Türda, onun babası; Scemen, onun babası; Ethe, onun babası; Opos, onun babası; Kadişa, onun babası; Berend, onun babası; Sülthan, onun babası; Bülşu, onun babası; Bolug, onun babası; Zamhur, onun babası; Reel, onun babası; Levent, onun babası; Kulş, onun babası; Onpüd, onun babası; Miske, onun babası; Mike, onun babası; Betzer, onun babası; Rüdli, onun babası; Şanad, onun babası; Bükem, onun babası; Bondoford, onun babası; Tarkans, onun babası; Othmar, onun babası, Radar, onun babası; Beler, onun babası; Kear, onun babası; Kelad, onun babası; Dama, onun babası; Bor, onun babası; Nemroth, onun babası; Şüs ve onun babası da Şam'dır.

İşte Attila yukarıda saydığımız, eski zamanların güçlü Hun Milleti'ne saltanat süren bu kadim ve cihangir Hun Hanedanı'nın doğrudan doğruya soyundan gelmektedir⁵¹. Ayrıca hükümdar ailesinde tespit edilen adlar şöyledir. Karaton (Kara don: siyah renkte elbise) ve ya Kara-tun: güçlü soy, Muncuk (Boncuk, aynı zaman da "bayrak" manasın da, Attila'nın babası İlek, Dengizik: denizden, İrnek. Attila'nın üç oğlu, Aybars, Oktar Arıkan (Arıghan)'dır. Amcaları ise, tanınmış kimselerdir; Basık, Kursık, Atakam, Eşkam'dır⁵². Attila M. S. 395 yılında Tuna Nehri boylarında bir arabanın içerisinde doğmuştur. Hükümdar Muncuk'un oğluydu ve atalarını 35 kuşak geriye kadar izleyebiliyordu. Bununla birlikte Attila akrabalık ve hanedanlık ilişkilerine özen gösteren bir ailede yetiştirilmiştir⁵³.

Attila'nın Fiziksel Özellikleri

Avrupa'yı dize getiren liderin fiziksel özelliklerine bakıldığı zaman öncelikle böyle bir kahramandan bahsedildiğinde heybetvari olduğu düşünülür. Ancak durum düşünülenin aksine, Attila boyu ile değil kurnaz zekâsı ve öngörüsü sayesinde tarih sahnesinde kendinden söz ettirmiştir. Attila kısa boylu, geniş omuzlu, büyük başlı, küçük gözlü, seyrek sakallı, basık burunlu ve yağız yüzlü biridir. Daima başını arkaya doğru tuttuğu ve etrafına her zaman dikkatle baktığı için herkese inatçı ve emredici bir karakter

⁵¹Marcel Brion, *Attila*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, s. 39.

⁵²Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 71-72.

⁵³Wess Roberts, *Hun İmparatoru Attila'nın Liderlik Sırları*, çev. Yakut Eren, İlgi Yayıncılık, İstanbul, 1989, s. 20; Brion, *a.g.e.*, s. 29.

hissi vermiştir⁵⁴. Öyle ki, bu aşamada Got tarihçisi Jornandes bize Attila'nın heyecanlandırıcı bir portresini bırakmıştır. Bu tipik bir Hunlu Portresidir. Kısa boylu ve geniş göğüslü iri bir başı küçük ve gözleri, yayvan burnu, esmer derisi, seyrek sakalları vardır. Sinirlendiği zaman korkunç olur korku ve dehşeti siyasi bir çare, artı olarak kullanırdı⁵⁵.

Diğer taraftan iyi bir at binicisi olan Attila, bu özelliğine koyunların üzerinde talim yaparak kavuşmuştur. Aynı zamanda ok ve yay, kılıç ve kırbaç ve kement kullanmasını çok iyi biliyordu. Bunlar Hun toplumu içerisinde geleneksel yetenekler olması bir yana soylular için öğrenilmesi gereken bir beceridir⁵⁶. Attila, çocukken bacaklarıyla bir atın böğürlerini sıkıştırıp üzerinde duracak kadar kuvvetlenince, kadınların meskeni olan arabaları terk ederek muharip saflara karışmıştır. Öncelikle yiğitlere-usta savaşçılara çırak oldu. Daha sonra yiğitler gibi at üstünde yaşamaya başladı. Zamanla ok çekmekte, kement atmakta, kılıç kullanmakta herkesten fazla maharet kazandı. Dolayısıyla bu serbest ve ateşli hayat onu pişirip, olgunlaştırarak tam bir lider yapmıştır⁵⁷.

Attila'nın Liderlik Üzerine Görüşleri

Bir kimsenin iyi ya da kötü yanları anlatılan parlak zaferlerden tam olarak öğrenilememektedir. Kimi zaman küçük bir olay, kısacık bir konuşma ya da ince bir latife kişinin derinliklerinde kaybolmaya yüz tutmuş karakterini ortaya çıkarmaya yetebilir. Bununla birlikte bazı karakterlerden yola çıkarak yazılan biyografiler çoğu zaman askeri hareketler ya da şehirlerin kuşatılmasından daha iyi bir şekilde anlatılmıştır⁵⁸. Nitekim böyle anlatılmasının sebebi ise, kahramanlar zaferlerini anlatırken liderlik yönlerini ve bu kazandıkları zaferin ardındaki gizemi paylaşmış olmalarıdır. İşte Hun İmparatoru Attila'nın liderlik yapısı da böyle bir anlayışın ürünüdür. Çünkü Attila, çağdaşlarıyla bir araya gelerek pek çok hükümdarın nadir yaptığı davranışlardan birini sergileyerek liderlik özelliklerini, bir liderin nasıl olması

⁵⁴Tektaş, *Tanrının Askerleri*, s. 291.

⁵⁵ Rene Grousseau, *Bozkır İmparatorluğu Attila-Cengiz Han-Timur*, çev. Reşat Uzmen, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980, s. 90-91.

⁵⁶Roberts, *Hun İmparatoru Attila'nın Liderlik Sırları*, s. 21.

⁵⁷Brion, *Attila*, s. 33.

⁵⁸ Salih Soslu, "Eskiçağ'da Biyografi Anlayışı Plutarkhos (M. S. 46-127)", Yayınlanmamış makale, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Denizli, 2012, s. 1-5.

gerektiğini ve olaylar karşısında liderliğin politik vasfını çeşitli değerlendirmeler yaparak anlatmıştır. Attila çağdaşlarıyla söze başlar; bir araya geldiğimiz bu mecliste ben Attila, liderlik özellikler hakkındaki tüm görüşlerimi sizin için topladım. Bu görüşlerimi Hunlara daha iyi liderlik etmeniz için sizlere aktaracağım. Her düzeyde, buldukları yerin sorumluluklarını başarıyla yüklenerek yetenek, beceri ve davranışlara sahip liderler bulunması Hun Milleti için gerekli bir durumdur diyerek devam eder; ayrıca aşağıda bahsedilen özellikler Roberts'ten alınmıştır⁵⁹.

-Lider yetiştirmenin hızlı bir yolu yoktur. Hunlar öğrenciliği bir kenara bırakmadan, asla yeni görüşlerin, yöntemlerin üstün de olmadıklarını öğrenmelidirler.

-Liderlerimiz hizmetleri süresince temel nitelikleri ve olgunlaşmalarını sağlayacak yeni fırsatları değerlendirmelidirler.

-Eğer Komutan olacaklarsa, bu nitelikleri genç savaşçılara öğretmeliyiz. Savaşçılarımız için binicilik, ok ve yay ile kement derslerimiz yeterlidir; ama komutanlarımız için değildir.

Attila, Hunlara bu özellikleri telkin ederken, Hun İmparatorluğu'nu yönlendirmek için tüm komutanlarımız deneyim yoluyla yetenek haline gelecek, diyerek sahip olmaları gereken şu özelliklerden bahsetmiştir;⁶⁰.

Bağlılık ve Cesaret: Bir Hun her şeyden önce sadık olmalıdır. Başkalarıyla aynı fikirde olmamak sadık olmamak değildir. Genel bir fikre katılmayan bir Hun'a herkesin yararı için iyi kulak verilmelidir. Hunlara liderlik eden kişiler cesur ve korkusuz olmalıdırlar. Kendilerine verilen görevleri yerine getirecek cesaretleri olmalıdır. Liderliğin risklerini kabul edecek kadar kahraman olmalıdır. Engelleri görünce gerilememeli ve bir düşman karşısında şaşırılmamalıdırlar.

Arzu ve Duygusal Güç: Komutanlar kendini kabul ettirmek için güçlü arzu ve isteğe sahip olmalıdırlar. Savaşçılarımızı, görevlerini yerine getirmeye meyilli olmadıkları mevkilere getirmeyiniz. Liderlik düzeyi yükseldikçe komutanların duyguları üzerindeki baskıda artar. Bu liderler zor şartlar da duygusal güçlerini kaybetmeden görevlerini yapmalıdırlar.

⁵⁹Roberts, *Hun İmparatoru Attila'nın Liderlik Sırları*, s. 37-38.

⁶⁰Roberts, *a.g.e.*, s. 37-38-39-40-41.

Fiziksel Güç: Hunların görevlerinin gereği olan güçlükler ile başa çıkabilecek derece de fiziksel yönden güçlü liderleri olmalıdır. Komutanlar beden için sağlıklı olan temel koşulları yerine getirerek bedenlerini zinde tutmalıdırlar. Onlar yataktan kalkarak liderlik edemezler. Çok fazla içki ve yemek enerjiyi engeller. Doğru düzgün kullanılmayan beden kötüye kullanılmış sayılır.

Sezgi ve Kararlılık: Komutanlar başkalarının değerlerini anlayıp takdir edebilmelidirler. Başka kültür inanç ve geleneklere karşı duyarlı olabilmelidirler. Sempati ve duygusallık milletin menfaatleriyle karıştırılmamalıdır. Genç komutanlar ne zaman harekete geçip ne zaman duracaklarını bilmeli ve ona göre kararlı olmalıdırlar.

Tahmin ve Zamanlama: Gözlem ve önseziler ile öğrenip deneyler ile zekâlarını geliştiren komutanlarımız olayların sonucunu önceden tahmin edebilmelidirler. Lider hareketlerini zamlamalıdır.

Rekabetçilik ve Özgüven: Liderliğin vazgeçilmezlerinden birisi de kazanma arzusudur. Her zaman kazanmak gerekli değildir. Ama önemli anlarda kesinlikle kazanmak gerekmektedir. Komutanlar ulusumuzun için de ve dışın da yoğun bir rekabet olduğunu anlamalılar ve bunu hafife almamalılar ve bu nedenle çok çalışmalıdırlar. Rekabetçi duygusu olmayan zayıftır ve en basit sorun da bile kolaylıkla pes eder. Uygun eğitim ve deneyim bir komutan da liderliğin sorumluluklarıyla başa çıkabilecek bir kişisel özgüven duygusu yaratır. Liderler sahip oldukları özgüvenle astlarına ve üstlerine bunu hissettirirler. O yüzden zayıf lider yarasız komutan olur.

Sorumluluk ve İnanırlılık: Kendisinin ve astlarının davranışlarının sorumluluğunu üstlenmeyi öğrenmek, liderliğin temelidir. Komutanların yenilgileri ve başarıları ne kadar büyük olursa olsun kendi zaferlerinden veya başarısızlıklarından başkalarını sorumlu tutmamalıdırlar. Komutanlar inanılır kişiler olmalıdırlar. Sözlerine ve hareketlerine hem dostlarını hem de düşmanlarını inandırmalıdırlar. İnanılır olmayan liderler olumlu bir etki yapamazlar. Güvenilmedikleri an hemen liderlik mevkisinden alınmalıdırlar.

Israrcılık ve Güvenilirlik: Verilen görevi ısrarla başarma isteği liderin önemli özelliklerindedir. Zayıf insanlar, işler ancak kendi istedikleri gibi gittiğinde direnirler. Güçlüler ise herkes kendini bıraksa dahi yenilgi ve cesaretini yitirme karşısında direnirler. Bir komutanın tüm koşullar da sorumluluklarını yerine getireceğine güvenmiyorsanız, bu sorumlulukları ondan alın. Ben tüm komutanların her hareketini denetleyemem!

Koruyuculuk: Liderin bir koruyuculuk özelliği olmalıdır. Güven ve bağlılık uyandıran bir şekilde görev yapmalıdır. Astlara yol göstermeli ve onları yetiştirmelidir. Ceza en son çare olarak kullanılmalıdır. Bir sürüsü olmadan çobana gerek olmadığı gibi, ordusuz bir komutan da düşünülemez. Astlar olmadan yöneticilerde olamaz. O yüzden liderler hizmet verdikleri kişilerin amaçlarını ve çıkarlarını koruyan kişiler olmalıdır.

Attila, liderliğin bu özelliklerini belirttikten sonra çağdaşlarıyla sohbetine devam eder; aranızda çok hırslı olanlar bu özelliklere çok kısa zaman da sahip olabilirler. Ben Attila kendi yaşamımda bu özelliklerin gelişmesi için zamana ve deneyime gerek olduğunu öğrendim. Bazıları kısa yoldan da öğrenebilirler; ama yeterliliği hızlandırmak için pek az olanak vardır ve hiç kimse bedelini ödmeden bu vasfı gerektiği gibi öğrenemez. Bu liderlik özelliklerini iyi öğrenin. Bunları Hunlara da öğretin. Yeteneklerimizi geliştirerek büyük ulusumuzu dünyayı fetih etme hedefine doğru, ancak böyle yönlendirebilirsiniz, demiştir⁶¹.

Attila'nın çağdaşları ile liderlik üzerine yaptığı konuşmayı değerlendirmek gerekirse; Attila oba da ve ordugâhta huzur, disiplin ve düzen sağlansın diye, genellikle aşırı sevinç ve aşırı kederi dengelemeye çalışmıştır. Nitekim O, oba da ve ordugâhta huzura, ancak disiplin ve ahlak ile ulaşılabileceğini düşünmekteydi. Çünkü ahlak ve disiplin birliğin merkezini teşkil etmekteydi. Bu nedenle Hunlar her zaman disiplini hoş karşılamışlardır. Ayrıca Attila, disiplin ve düzen kavmimiz veya ulusumuz için önemli ilkelerden sapılmasına asla izin vermez,⁶² diyerek bu konuda hassasiyetini yineleme gereği duymuştur. Çünkü bunlar liderliğin olmazsa olmazıdır. Diğer taraftan disiplin ordugâhta ve obada morali ve başarıyı yükseltir. Ayrıca Attila, bu iki etkin gücün savaş meydanların da ya da diplomatik görüşmelerde kanıtladığında, obalarda ve ordugâhlar da moral ve disiplin için harcanan çabaların meyvesinin alınmış olacağından bahsetmektedir. Öyle ki, Hunların morali, karşılıklarına çıkan engelleri geçerken gösterdikleri disiplinle ölçülürdü. Dolayısıyla disiplin olmadan Hunlar birlik ve beraberlik içinde hareket edemezlerdi. Şüphesiz bu durum onların yok olması demektir. İşte tüm özellikler etrafında bir bütün olan liderlik toplumların ayakta kalabilmesinde yegâne unsur olmuştur.

⁶¹Roberts, *Hun İmparatoru Attila'nın Liderlik Sırları*, s. 39-40-41.

⁶²Roberts, *a.g.e.*, s. 37.

“Bir Barbarın” Mütevazılığı Üzerine Değerlendirme

Got kökenli tanıdıklarının yönlendirmeleriyle Ammianus, daha öncede bahsedildiği üzere, Hunları ve Attila’yı atlarıyla bütünleşen, vahşi ve insana benzemeyen barbar nitelikli varlıklar olarak nitelendirmiştir⁶³. Ammianus’un bu bakış açısı sonraki tarihi kaynaklara doğru refans vermese de maalesef bu anlayış günümüze kadar devam etmiştir. Öyle ki, bu gelenekten beslenen Man, Attila’nın Bizans’tan vergi istemesini onun altına düşkünlüğü ile açıklamaktaydı. Hâlbuki vergi almak ya da vermek üstün olmak veya üstünlüğü kabul etmek anlamına gelmekteydi. Nasıl ki, Roma, Ptolemaios ve Hellenistik krallıklardan vergi talep ettiyse; Attila’da aynı çerçevede Doğu Roma’dan vergi talep etmişti. Yani bu durumu Attila’nın barbarlığı veya hırçınlığıyla ilişkilendirmek yerine Hun politikasının bir gereği olduğunu aktarmak yerinde bir açıklama olur⁶⁴. Genel itibariyle bu ve benzeri açıklamalar siyasi ve sosyal politikalar nedeniyle tarih sahnesinde var olamaya devam etmiştir. Böyle bir açıklamadan sonra Attila’nın tevazuu davranışı üzerine açıklama yapmak yerinde olacaktır. Priscos, barbar diye nitelendirilen Attila’yı ve gördüklerini şöyle anlatmıştır; “Selam merasimi bitince sakiler çekildiler. Önce Attila’nın önüne bir masa getirildi. Sonra diğer misafirlerin önlerine masalar konmaya başlandı. Neredeyse üç veya dört adamın önüne bir masa konulmuştu. Herkes kendi masasına konan yemekten yemektedir. İlk önce salona Attila’nın hizmetçisi bir tepsi et ile girdi. Sonra bize hizmet edenler ekmek ve yemek getirerek, masalara koydular. Bize ve diğer barbarlara çok leziz yemekler getirdiler. Bizlere (mekânda bulunan Hunlar da dâhil) gümüş tabaklar da, Attila’ya ise tahta tabaklar da et getirdiler. Attila her cihette mutedil ve kanaatkâr idi. Misafirlerine altın ve gümüş kadehler verildiği halde onun kadehi tahtadan idi. Sırtındaki elbiseleri, kılıcının kabzası, kılıfı ve atının takımları askerlerinkinden farklı değildi. Buna karşılık Hun komutanlarının bu eşyaları altın ve kıymetli taşlarla süslü göz kamaştırıcı idi. Kendisinininki böyle değildi. Yalnız diğerlerinden daha temiz idi”⁶⁵.

Priscos’un böyle anlattığı kişi Attila’dır ve şüphesiz her şey anlatıcının şahitliği ile sabittir. Priscos, için de bulunduğu ziyafette gözüne çarpanları kaleme almıştır. Muhtemelen Ammianus’un aktardıkları ile ya da

⁶³Kaçar, “Attila ve Hunlara Yaklaşımlar”, s. 21.

⁶⁴Man, *Tanrı’nın Kırbağı Attila*, s. 291.

⁶⁵Tektaş, *Tanrının Askerleri*, s. 321.

siyasi politikalar gereği Attila'yı eleştirmek zorunda bırakılan bir Avrupalı yazar bunları okurken hayret içerisinde kalacaktır ve şöyle diyecektir; Bunu gözleriyle görmüş olan biri yazmamış olsaydı, bu hareketi halk efsaneleri arasında uydurulmuş bir hayal ürünü sayardık⁶⁶.

Genel itibari ile Attila'nın alçak gönüllü olması ta küçüklüğünde Roma sarayında kendini belli etmiştir. Henüz çocuk sayılabilecek yaşta Attila, Honorius'un sarayına gönderilmiştir. Rua' ya göre; Attila orada Hun hükümdar ailesine yaraşır özellikler öğrenecekti; ama tabi amaç başkaydı⁶⁷. Attila, Roma sarayında kendisine verilen gösterişli saç biçimlerini, zengin yemeklerini ve parfüm kokulu odaları reddetmişti. Oysa düşünüldüğünde bunlar akranları için çok çekici şeylerdi. Tüm bunlardan anladığımız kadarı ile Attila sade ve gösterişsiz tevazuu sahibi bir kişiliğe sahiptir⁶⁸.

Attila'nın Sinirli Karakter Yapısı

Attila, daima başını arkaya doğru tuttuğu ve etrafına her zaman dikkatle baktığı için herkese sert, inatçı ve asabi hissiyatını vermekteydi. Bir şeye kızdığı vakit yüzü değişir, gözleri müthiş bir suretle parlamaya başlardı. Hiç kimse onun bu hiddetine karşı koyamazdı. Attila, bu özelliğini bazı durumlarda düşmanlarını etkilemek ve onlara karşı avantaj sağlamak için de kullanırdı⁶⁹. Attila, vücutça kısa olmasına rağmen çok heybetli ve ihtişamlı bakışlarıyla etrafındakilere dehşet saçan; söyledikleri emir ve talimatları ile emrindekilere harfiyen yaptırarak otorite ve sertlikte bir karakter yapısına sahipti⁷⁰.

Hun Toplumunda Attila'nın Konumu

Genel itibariyle toplum için de Attila'nın yandaşları çoktur. Çünkü Attila, onları yaptıkları işlerle çok iyi bir şekilde ödüllendiriyor ve onlarla yakın ilişkiler kuruyordu. Bu durum çevresindeki insanların beğenisini topluyordu. Tabi bu dönemde toplumun yaşam standartlarını da göz ardı etmemek gerekir. Yani kırsal yaşamda cömert bir hükümdar zayıf ve başarısız

⁶⁶Neagoe, *Bozkırım Üç Atlısı Atilla-Cengiz Han-Timur*, s. 82.

⁶⁷William Naiper, *Attila*, çev. Enver Günsel, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 368. Naiper'e göre; haneden prenslerinin ya da önde gelen ailelerin çocuklarının rehine olarak verilmesi, 5. yy. Batı Roma politik anlayışı içerisinde saldırmazlık anlamına gelmekteydi.

⁶⁸Roberts, *Hun İmparatoru Attila'nın Liderlik Sırları*, s. 34.

⁶⁹Tektaş, *Tanrının Askerleri*, s. 291.

⁷⁰Şükrü Akkaya, *Eski Alman Destanlarında Attila'nın Akisleri*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Dergisi, sayı 4, Ankara, 2009, s. 561.

bile olsa birçok yandaşı olurdu. Dolayısıyla bir hükümdarın güçlü ve yabancı savaşçıları elinde tutabilmesi için onları iyi beslemesi ve ödüllendirmesi gerekmektedir. Attila, siyasi ve sosyal politikaları gereği ganimetlerden en büyük payı onlara verirdi. Attila, ölünceye kadar askerlerine ve halkına cömert davranmış ve onların hayat standartlarını yükseltmek için çalışmıştır. Tüm bunlarla birlikte Attila cömert ve eli bol hareket etmesi gerektiğini biliyordu; çünkü ancak bu sayede toplumda disiplin ve düzenin sağlanabileceğini düşünmüştür. Nitekim bu durum Attila'nın toplumdaki değerini ve konumunu daima artırmıştı⁷¹.

Doğu-Batı Eşiğinde Efsane ‘Bir Barbar’: Attila Algısı

Attila ve Hunlar, Batı'da birçok alana nüfuz etmişlerdir. Bu etki çok kapsamlı olup, olumlu ve olumsuz etkilerini günümüzde dahi görmek mümkündür. Macarlar tarafından bir kahraman olarak kabul edilen ve benimsenen Attila, bugün Macar çocuklarına isim olarak konulmaktadır. Oysa çoğu Avrupa halkları uyumayan veya yaramazlık yapan çocuklara sizler uyumazsanız, uslu durmazsanız sizi Attila ya vereceğim yanı sıra Attila sizi alıp götüreceği gibi ürkütücü ve abartılı ifadeleri kullanarak çocuklarda kötü bir intiba uyandıran “korku eşittir Attila algısını” oluşturmuşlardır. Bazı Avrupalı toplumların bu algı operasyonuna tarih boyunca pek çok yerde rastlamak mümkündür. Diğer taraftan Attila, Cengiz Han'dan önce Hristiyan dünyasına namsalmış bir güç olarak ün kazanmıştır. Ama nitekim bu durum olumsuz bir bakış açısına göre yansıtılmıştır. Hun, Germen ve Fransız efsanelerinde Attila tanrının bir cezası olarak aksettirilmekteydi. Germen efsaneleri, ona halkların savaşçısı, çobanı ve yiğidi gibi diğer toplumlara göre güzel sıfatlar vermişlerdir. Bazı Avrupalılara göre, Attila yenilemez bir dünya fatihi'dir. Muhtemelen Attila ile ilgili bu olumlu algılar genellikle Attila'dan çekindikleri için korkudan oluşmuş ifadelerdir. Tüm bunlarla birlikte Batı dünyasında Attila ile olumsuz aslında hiç olmayan ve büyük hükümdarın hak etmediği ağır ifadeler de yer almaktadır. Batı dünyası Attila'yı sadece gaddar, merhametsiz, acımasız ve barbar gibi kelimeler birlikte tanımlayarak anlatmıştır. Öyle ki, iç Asya'nın hiçbir halkı hatta Moğollar bile, Avrupa tarih yazımcılığında Attila kadar Hunlar kadar kötü yer almamıştır. Hun adı yıkıcı, barbar, vahşi, zalim ve istilacı gibi haksız kelimelerle özdeşleştirilmiştir. Tıpkı

⁷¹Thompson, *Hunlar*, s. 212.

Vandallar'dan⁷² isminden Vandalizm'in türemesi gibi Hun adı da yırtıcı vahşi düşmanları damgalamak için aşağılayıcı olarak kullanılmıştır. Avrupalılara göre; Hunların amacı fetih değil, istila ve yağma yapmaktır. Birçok Batılı yazar Hunlar'ı yazarken bilimi bir kenara bırakmış duygularına yenilmişlerdir⁷³. Nitekim biz Batılı tarih yazıcılığının Ammianus örneğinde olduğu gibi ne kadar asılsız ve yersiz bilgilerle pekiştirildiğine şahit olmuştuk. Dolayısıyla Batı dünyasının tüm karalama ve linç çalışmalarına rağmen Attila'nın ne kadar merhametli, nazik, kibar ve disiplinli yüksek ahlaklı bir karakter sahip olduğunu bilmekteyiz. Esasen Attila savaşırken bile bir stratejisi olan, sebepsiz saldırmayan mantıklı ve makul bir sebep arayan liderdi. O, hiçbir zaman nezaketsiz ve uygun olmayan bir savaşa izin vermezdi⁷⁴.

Avrupa Fatihisi Attila'nın Sonu (M. S. 453)

Attila, İtalya'dan dönerken yolda sarı saçlı, mavi gözlü, beyaz tenli ve son derece güzel bir kızla karşılaşmıştı⁷⁵. Bu kız Burgundlar'ın⁷⁶ prensesi İldiko'ydu. Prenses'e Germen efsanelerinde Hildegung ismi verilmekteydi⁷⁷. Attila bu kızla evlenmek istemesi üzerine prensesi de Macaristan'a götürmüştü. Attila, İtalya seferinin yorgunluğu geçtikten sonra düğün merasimi hazırlıkları için emrindekilere talimat verdi⁷⁸. Merasim günü geldi ve öncelikle yemek faslı başladı. İri et parçalarının altın tabaklar da dolaştırıldığı Hun usulü büyük bir ziyafette prensler, subaylar, rütbeli memurlar ve halk iştirak etmişti. Attila her zamanki gibi sadelik timsali, sade bir çanakta yemek yiyordu. Sınırsız yiyecek, içecek, şiir okumalar ve gösterilerle gecenin yarısına kadar eğlenceler sürdü. Eğlence merasimi devam ederken Attila İldiko'yu daha fazla bekletmeden odasına geçti. Attila'nın mutlu günü olduğu için dolayısıyla dışarıdaki sevenleri de çok mutluydu⁷⁹.

⁷² Kuzey Afrika'yı ele geçirerek, Roma'nın Akdeniz'de kurduğu siyasal birliği sona erdiren gruptur. Hakkında bakınız. Peter Brown, *The World of LateAntiquity*, çev. Turhan Kaçar, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul, 2000, s. 26.

⁷³ Ahmet Adıgüzel, *Doğu Batı Algısının da Attila*, TheLanguesLiteratureandHistory of TurkishorTurkic, sayı 8-5, Ankara, 2013, s. 4-5.

⁷⁴Tektaş, *Tanrının Askerleri*, s. 321.

⁷⁵Baydar, *Attila*, s. 25.

⁷⁶Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 154.

⁷⁷ Hüseyin Namık Orkun, *Attila ve Oğulları*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s.51.

⁷⁸Kotan, *Attila*, s. 49.

⁷⁹Tektaş, *a.g.e.*, s. 347.

Jordannes, Avrupa'nın son fatihi Attila'nın ölümünü ve sonraki durumu şöyle anlatmıştır; düğün sırasında çok fazla neşelenerek gevşeyip şarap ve uykunun verdiği ağırlıkla sırt üstü uzandığında her zaman başına geldiği üzere burnundan oluk oluk kan akmaya başladı. Kanın normal akış yolları engellenince de etkisiyle öldürücü yoldan boğazına inerek, hayatına son verdi. Ertesi gün güneş gökyüzünün tepesine yükseldiğinde Attila'nın adamları kuşku içerisindeydiler. Kapıyı açıp içeri girdiklerinde prenses İldiko'nun korkudan odanın bir köşesinde durduğunu Attila'nın ise, kanlar içerisinde kaldığını gördüler. Fakat Attila'nın hiçbir yerinde yara bere izine rastlanmamıştı⁸⁰. Bazıları eşinin, babasının intikamını almak için onu öldürdüğünü söylerler; ama Attila'nın bedeninde hiç yara bere izi yoktu. Bazıları ise babasına sinirlenen oğullarının Attila'yı öldürdüğünü söylerler. Attila'nın romantik ve efsanevi ölümünün açıklaması ise, doğal nedenler sonucudur. Roberts, bu durumun nedenini aşırı heyecan sonucu ortaya çıkan iç kanamaya dayandırmaktadır⁸¹. Tüm bunlarla birlikte Attila'nın cenazesi de düğünü kadar görkemli olmuştur. Attila, Avrupa'da Hunların babasıydı. Öyle ki, Attila Hunların kolu kanadı, birlik ruhunun kalesiydi. Attila, Türklerin töresine uygun yuğ merasimi yapıldıktan sonra defnedildi. Neagoe'nin aktardığına göre cenazeye ilgili rivayetlerden birisi şöyledir; Attila'nın cesedi üç çeşit madenin alaşımından yapılmış üç kat tabutun içine konularak Tisza Nehri'nin suyu başka bir tarafa çevrilmiş ve tabut nehrin dibine konulduktan sonra su tekrar yatağına bırakılmıştır⁸².

Sonuç

Avrupa Hun İmparatoru Attila devletin tüm gücünü elinde toplayan bir hükümdardır. Bu kudret ile Roma'ya, Çin'e ve son olarak Kostantiniye'ye karşı siyasi ve askeri mücadeleler yaptı.

Attila da kendisinden önceki büyük Türk hükümdarları gibi cihan hâkimiyeti düşüncesin de bir liderdir. Hüküm sürdüğü dönemin büyük bir cihan devleti olan Avrupa Hun İmparatorluğu ve Attila hakkında bilgiler roman, hikâye ve ağızdan ağza aktarılan kaynağı belirsiz efsanelerden ibarettir. Dönem kaynakları Priskos, Theoretos, Sidonios, Ammanius, Eunapius, Jordanes gibi dönem kaynakları dışında pek fazla eser yok gibidir.

⁸⁰Jordannes'ten aktaran Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s. 105-106.

⁸¹ Roberts, *Hun İmparatoru Attila'nın Liderlik Sırları*, s. 29.

⁸²Neagoe, *Bozkırın Üç Atlısı Attila-Cengiz Han-Timur*, s. 109.

Bu sebeple bu çalışma hakkında çok fazla bilgi kirliliği olan Attila hakkında objektif bilgi vermeyi amaçlamaktadır.

Conclusion

Attila is the Emperor as a bearer of all the power of his Empire. He had political and military conflicts against Rome, China, and finally Constantinople. Attila was a ruler targeting world domination like his antecedent great Turkish rulers. The information about Attila and the European Hun Empire-one the most powerful Empire at stated age- restricted with novels, stories and mouth transferred sources. A basic source does not exist except period sources like; Priscus, Theodoratos, Sidonios, Ammonius, Eunapius and Jordanes. Thus this study aims to provide objective information related with Attila that misrepresented by many baseless and complicated data.

Kaynaklar

- Adıgüzel, A, "Doğu Batı Algısının da Attila". *The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara, 2013.
- Ahmetbeyoğlu, A, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, TTK, Ankara, 2001
- Ahmetbeyoğlu, A, "Attila ve Batı Hunları", *Osmanlı Mecmuası Dergisi*, İstanbul, 2014.
- Ahmetbeyoğlu, A, Attila'nın Sarayın da Bir Romalı Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014
- Ahmetbeyoğlu, A. "Türkler". *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul*, 2000.
- Akkaya, Ş, "Eski Alman Destanların da Attila'nın Akisleri". *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Dergisi*, Ankara, 2009.
- Baker, S, *Eski Roma*. Çev. Ekin Duru, İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Baydar, M, *Attila*. İstanbul: Üstünel Yayın Evi, İstanbul, 1953.
- Brion, M, *Attila*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005.
- Brown, P, *The World of Late Antiquity*, Çev. Turhan Kaçar, İstanbul Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul, 2000.
- Gregory, T. E, *Bizans Tarihi*. Çev. Esra Ermet, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

- Grousseau, R, *Bozkır İmparatorluğu Attila-Cengiz Han-Timur*, Çev. Reşat Uzman, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980.
- Kaçar, T, “Anadolu’da Sasaniler ve Romalılar, M. S. 226-263: Emperyal İdeoloji ve Kriz”, *Tarih Dergisi*, 2009.
- Kaçar, T, “Roma’dan Sonra Akdeniz Dünyası ve Pirienne Tezi”, *Doğu Batı Dergisi*, Ankara, 2009.
- Kaçar, T. “Attila ve Hunlara Yaklaşımlar”, *Virgül Dergisi*, İstanbul, 2007.
- Kafesoğlu, İ, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2003.
- Kotan, N, *Attila*, Kemal Matbaası. Adana, 1976.
- Man, J, *Tanrı’nın Kırbacı Attila*. çev; İsmail Tulçalı, Nokta Kitap, İstanbul: 2006.
- Meijer, F, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, Homer Kitapevi, İstanbul, 2006.
- Naiper, W, *Attila*, çev, Enver Günsel, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.
- Neagoe, M, *Bozkırın Üç Atlısı Attila-Cengiz Han-Timur*, Çev; Müstecip Ülküsal Çatı Kitapları, İstanbul, 2004.
- Orkun, H. N, *Attila ve Oğulları*, Remzi Kitap hanesi, İstanbul, 1933.
- Orkun, H. N, *Türk Tarihi II*, Akba Kitap Evi, İstanbul, 1946.
- Öztürk, C, *Türk Tarihi ve Kültürü*, Pagem Yayıncılık, Ankara, 2005.
- Roberts, W, *Hun İmparatoru Attila’nın Liderlik Sırları*. Çev; Yakut Eren, İlgi Yayıncılık, İstanbul, 1989.
- Roux, J. P, *Türklerin Tarihi Pasifikten Akdenize 2000 Yıl*. çev. Aykkut Kazancıgil, Lale Arslan Özcan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Soslu, S, “Eskiçağ’da Biyografi Anlayışı Plutarkhos (M. S. 46-127)”, (Yayımlanmamış Makale). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Soslu, S, *Hellenistik Dönem Kapadokya Krallığı’nın Siyasi Tarihi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2014.
- Tektaş, N, *Tanrının Askerleri*, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 2006.
- Thompson, E. A, *Hunlar*. çev. M. Sibel Dinçel, BRC Basım, Ankara, 2001.